

Nieuwe visie op oudste Groninger kroniek

21 dec. '84 Wensch. C.

Eén van de oudste, algemeen als betrouwbaar gewaardeerde bronnen voor de vaderlandse geschiedenis, ontstond in Groningen. De abten Emo en Menko van het klooster Bloemhof, dat tot in de zestiende eeuw in Wittewierum stond, verzorgden, samen met één van hun opvolgers, een bijna aaneengesloten ooggetuigenverslag over het leven in de dertiende eeuw. Ze stelden ons exact op de hoogte van de onzekerheden van hun tijd, die werd gekenmerkt door stormvloed en burgeroorlogen.

Andere betrouwbare documentatie uit de Middeleeuwen is in Nederland schaars beschikbaar. Over de periode vóór 1200 bestaan slechts losse documenten, met rechtsregels en andere bijzonderheden over het landsbestuur, maar die moeten omzichtig en met veel gevoel voor interpretatie aan elkaar worden gepast om tot voorzichtige conclusies te kunnen komen. Kronieken uit andere kloosters zijn voor de geschiedschrijving van weinig betekenis, omdat die zich vooral met geestelijke zaken bezighouden. Hun schrijvers toonden slechts zelden belangstelling voor het „buitengebeuren”. Opmerkelijk is dat, nadat de laatste schrijvende abt van Wittewierum de pen voorgoed neerlegde, opnieuw een periode aanbreekt van zeker een eeuw, waarin contemporaine (door tijdgenoten geschreven) verhalen uit Noord-Nederland nagenoeg ontbreken. Wel begon in de veertiende eeuw een min of meer geregelde geschiedschrijving in het zuiden van ons land.

In de historische reeks „Stad en Lande” is nu een boekje verschenen, dat belangwekkende aanvullende informatie biedt. Het werd

geschreven door H.P.H. Jansen, ooit leraar te Veendam, van 1969 tot 1975 wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de Rijksuniversiteit te Groningen en sindsdien hoogleraar middeleeuwse geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Hij verdiepte zich vooral in het zieleleven van abt Emo. „Emo, tussen angst en ambitie - Een Groninger abt in de dertiende eeuw” is een interessante handleiding geworden die inzicht biedt in de tijd waarin abt Emo leefde, de wijze waarop hij het tot leider van het zieltogende klooster bracht en het wist om te bouwen tot een toonaangevend instituut in de provincie, en zijn voortdurende twijfels aan zichzelf. Hij werd voortdurend geplaagd door de vraag of hij zijn taak, in de ogen van God, wel goed vervulde.

KRONIEK

En daar begint meteen ook het probleem. Het boekje is zo onlosmakelijk verbonden met de „Kronieken van Wittewierum”, dat het er eigenlijk niet los van kan worden gelezen. Ongetwijfeld zullen belangstellenden, die de „Kronieken” niet kennen, dat geschrift graag ter hand willen nemen, maar het is nauwelijks te krijgen. In de bibliotheek van Winschoten was het bijvoorbeeld ooit beschikbaar, maar intussen blijkt het te zijn verdwenen. Toen ik het boek enkele maanden geleden (opnieuw) wilde inzien, moest het uit Groningen komen. Bovendien is de betreffende Nederlandse vertaling uit het Latijn, van W. Zuidema en J. Douma, die dateert uit 1938, aldus Jansen, „hard aan vervanging toe”. Een nieuwe uitgave, gezuiverd van fouten en met informatie die tot een

beter begrip dienen, zou een bijzonder welkome aanvulling zijn. Het gaat tenslotte om één van de meest belangwekkende boeken uit de Middeleeuwen!

Eén van de belangrijkste conclusies van Jansen is, dat het oudst bekende manuscript (dat eindigt bij de dood van Menko, in waarschijnlijk 1276) niet door Emo is begonnen en door Menko voortgezet, zoals tot nu toe algemeen werd aangenomen. De gebeurtenissen uit het leven van Emo (die stierf in 1237) zijn eveneens door Menko opgeschreven, aan de hand van geschriften en aantekeningen die door Emo werden nagelaten. Slechts het verhaal van Menko is, aldus Jansen, „zeer exact en betrouwbaar”. Maar Emo had allerm minst de bedoeling zijn bevindingen voor het nageslacht vast te leggen. „Hij had een drastisch afkortingssysteem van eigen maaksel en dat heeft Menko meermalen in grote moeilijkheden gebracht. Daardoor zijn de rare fouten (in het eerste gedeelte) te verklaren”. Er is dan ook, meent Jansen, gerede twijfel of de aan Emo toegeschreven kroniek wel net zo betrouwbaar is als die van zijn opvolger. Menko maakte een selectie uit diens aantekeningen en stukken die van anderen afkomstig waren.

INDRINGEND

Dat neemt niet weg, dat Jansen erin is geslaagd een indringend beeld te schetsen van het leven van abt Emo. Het klooster van Wittewierum werd opgericht door zijn neef Emo van Romerswerf, maar het was nauwelijks levensvatbaar. Emo (van Huizinge) zelf ging zich in 1209 met de „armelijke stichting van zijn neef” bemoeien. „Om er

de leiding van over te kunnen nemen” moest hij echter Emo van Romerswerf beroven van het leiderschap van diens kloostertje”. Hij slaagde er, in 1217, in het klooster te Prémontré te bewegen de verantwoordelijkheid voor de stichting op zich te nemen, maar moest daarvoor zelfs naar Rome reizen om de paus voor zijn ideeën te winnen.

De twijfels van Emo komen, aldus Jansen, duidelijk tot uiting in het feit dat hij de gebeurtenissen aanvankelijk dateerde naar het aantal jaren dat hij zelf de monnikspij droeg. Pas na 1230 gebruikt hij de jaartelling naar de geboorte van Christus. Jansen: „Is dat een bewijs dat hij toen eindelijk vrede had gevonden?”

Het belang van het klooster voor het bestuur van de provincie komt in de „Kronieken” duidelijk tot uiting. In 1219 werd Groningen bezocht door een geweldige stormvloed, die nog lang daarna sporen naliet. De „dijkplichtigen”, beroofd van al hun bezittingen, trokken weg en het klooster werd verantwoordelijk gesteld voor het herstel van de schade. „Daarom heeft Emo toen het initiatief genomen tot de oprichting van een zogenaamde zijlversterij, een organisatie van landeigenaars die de verantwoordelijkheid voor het dijkonderhoud op zich namen, waarbij de lasten zo billijk mogelijk werden verdeeld”. Bij latere overstromingen bleek dat een goede organisatie. In de buurt van Bloemhof bleef de schade toen beperkt, dank zij de verstandige maatregelen van de abten.

Jansen geeft in zijn boek ook interessante informatie naast het verslag dat in de „Kronieken” staat over de kruistocht die Emo's

vriend Olivier van Keulen naar Damiate in Egypte ondernam. Emo maakte zich verdienstelijk bij het inzamelen van de benodigde gelden. Maar de tocht verliep allerm minst bevredigend. Jansen: „We weten dat de kruistocht van 1227 in een compromis is geëindigd. Keizer Frederik II was bereid te onderhandelen met sultan Al-Kamil en het resultaat was dat de christenen voortaan Jeruzalem mochten bezoeken om er hun religieuze verplichtingen te vervullen. Dat was niet naar de zin van paus Honorius III. Volgens hem moest er bij een kruistocht gevochten worden, moesten ongelovigen worden gedood en pas daarna zouden kruisvaarders mogen profiteren van eventuele voordelen. Hij heeft Frederik II, die zich zo laaghartig had laten verleiden tot een overeenkomst met de sultan, dan ook zonder pardon uit de kerk gestoten. De keizer heeft zich daar niets van aangetrokken en heeft zich zelfs laten kronen tot koning van Jeruzalem, maar het is zeer de vraag of de Friezen het met deze gang van zaken eens zullen zijn geweest. Wat Emo van dit alles dacht, weten we niet. Hij was een man des vredes, hij was al ontsteld door een oorlogje tussen de inwoners van Eenrum en Uithuizen. Zou hij zich werkelijk verheugd hebben over een bloedige krijg in verre landen? Misschien toch wel, omdat bij die gelegenheid zijn geliefde Friezen de eeuwige zaligheid konden verwerven en daarom was tenslotte alles begonnen”.

ANDRE HORLINGS

Prof. dr. H.P.H. Jansen,
Emo, tussen angst en ambitie.
Uitgeverij Stichting Matrij, Utrecht.

64 pagina's.

f 16,95.